

VÅLDETS PEDAGOGIK

Krig och lek i svensk barnboksutgivning vid 1960-talets slut

”Bakom TV’n ändrades ljuset”
(Göran Sonnevi)¹

VÅLD I BARNKAMMAREN?

Krig var ett aktuellt ämne för svenska författare under 1960-talets andra hälft och engagemanget i Vietnamfrågan växte sig starkt. Göran Sonnevis uppmärksammade dikt ”Om kriget i Vietnam” (1965), följdes av Göran Palms *En orättvis betraktelse* (1966), Sara Lidmans *Samtal i Hanoi* (1966) och Peter Weiss artiklar i *Dagens Nyheter* som de kanske mest kända exemplen.² Lena Kåreland har framhållit att USA:s intensifierade bombningar av Vietnam och efterföljande demonstrationer kan pekas ut som en katalysator för den så kallade strömkantring som ägde rum vid denna tid. Den markanta politisering och vänstervridning som under decenniets sista år fick ett ordentligt fäste i det svenska debattklimatet går med andra ord att förstå mot bakgrund av det kalla krigets kamp mellan öst och väst.³

Författarnas intresse för politisk debatt och socialt engagemang fick ett uttryck även i tidens barn- och ungdomsböcker. Kåreland lyfter bland annat fram Sven Wernström som en av dem som stod i spetsen för den politiska barnboken, med ett socialistiskt färgat budskap, som slog igenom runt 1970. Ett annat ofta anför

exempel som visar på hur just Vietnamkriget letade sig in i den politiskt medvetna barnlitteraturen är Erik Erikssons och Mats Anderssons bilderbok *Här är Nordvietnam!* (1970).⁴

En genomgång av den svenska barnboksutgivningen vid 1960-talets slut visar att det publicerades flera engagerade barnböcker som ställer frågor om krig och försöker få sina läsare att tänka konstruktivt om våld och mänsklig aggression. I den här artikeln vill jag uppmärksamma några av dessa barnböcker, men också de kulturdebatter som aktualiserades i samband med deras publicering. Våldets plats i barnkulturen är visserligen en fråga som har varit aktuell under hela 1900-talet, men under åren för Vietnamkrigets intensifiering tycks den ha fått specifika betydelser. Det fanns av allt att döma ett brännande behov av att kunna förklara det våld och den massförstörelse som många barn mötte i olika medier. Det var ett våld som iscensatts av vuxna, men som stod i konflikt med de värderingar som vuxenvärlden på det hela taget ville förmedla till barnen.

Att nyhetsrapporteringen från Vietnamkriget omedelbart synliggjorde våld i en omfattning som saknar tidigare motstycke kan anföras som en anledning till att vuxenvärlden upplevde situationen på ett nytt sätt. Barnet som undrar över de blodiga bilder från Vietnamkriget som

strömmar ur hemmets TV-apparat är rent av ett iögonfallande motiv i tidens barnböcker. Författaren och illustratören Inga Borg är möjligen inspirerad av Göran Sonnevi när hon i *Agnetas dag med pappa* (1968) inte väjer för att försöka skildra de ofattbara bilder och ljud som rapporteringen från Vietnamkriget sände rakt in i det svenska folkhemmet:

På en sida är det en bild med soldater som ligger i en grop. En av dem är trasig och gapar som om han skrek. Han ser ut som en trasig docka...

Agneta tycker att den bilden är hemsk. Men hon vill ändå titta på den. Hon tittar på den otäcka bilden som om det var något förbjudet.

Alla har lämnat middagsbordet. Men Agneta märker ingenting. Hon sitter gömd bakom fätöljen och tittar på fler otäcka bilder.

Tant Laila har tagit fram kaffekoppar och satt på TV:n för det är Aktuellt.

När det hörs dån och brak från TV:n tittar Agneta fram och ser flimrande bilder av explosioner och soldater som springer genom rök. En röst talar hela tiden. Det springer människor på bilderna. Några sitter och gråter och allting är sönder omkring dem. Husen är trasiga. Barn tittar stelt rätt ut i luften eller skriker, och det dånar omkring dem.

Bilderna flimrar och Agneta förstår inte allt som syns.⁵

Behovet av förklaringar som gör Vietnamkrigets våld om än inte helt begripligt så åtminstone hanterbart för barnen framhävs av berättarens påstående att Agneta inte förstår allt som syns på TV:n (bild 1). Exemplet pekar mot att mediernas rapportering om Vietnamkriget framkallar en reaktion som skärper behovet av en politiskt engagerad barnlitteratur. Den redan berörda *Här är Nordvietnam!* och Inga Borgs

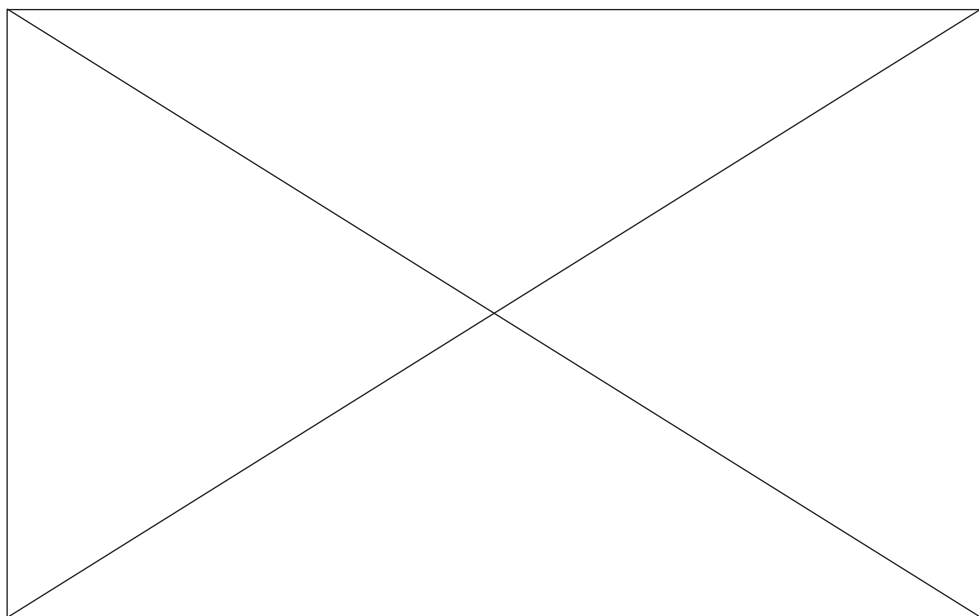

Bild 1. Agneta i Inga Borgs *Agnetas dag med pappa* (1968) tittar i en bok med bilder på skadade soldater samtidigt som hon exponeras för en våldsamt TV-rapportering från Vietnamkriget. Illustration av Inga Borg, s. 101. © Inga Borg.

Agnetas dag med pappa, som enligt förlagets rekommendation lämpade sig för barn från sju år, är viktiga exempel på en typ av litteratur som försökte förklara olika aspekter av kriget för yngre barn. Men i sammanhanget måste man också nämna Stina Hammars vardagsrealistiska *Upp med händerna!* (1967), som med stor stil och luftig typografi tilltalade barn som nyligen lärt sig läsa (bild 2), Mats Lundgrens sagoliknande *Regnbågskriget* (1968), som enligt baksidestexten främst var avsedd som ”en idébok för yngre barn”, och Yvonne Bergs *Åsa och det lilla*

lejonet (1968), som med vardaglig ton riktade sig till barn mellan sju och tio år.⁶

Förutom att dessa böcker upprättar en relation till Vietnamkriget iscensätter flera av dem en barndomsuppfattning som tillåter barn att ha starka känslor, vara arga och rädda. Barn med starka känslor var kanske inget helt nytt i den svenska barnboksutgivningen, men motivet hade aktualitet inte minst genom Boris Perssons översättning av Maurice Sendaks nyskapande bilderbok *Till vildingarnas land* (1967).⁷ Som vi kommer att se ger Sendaks

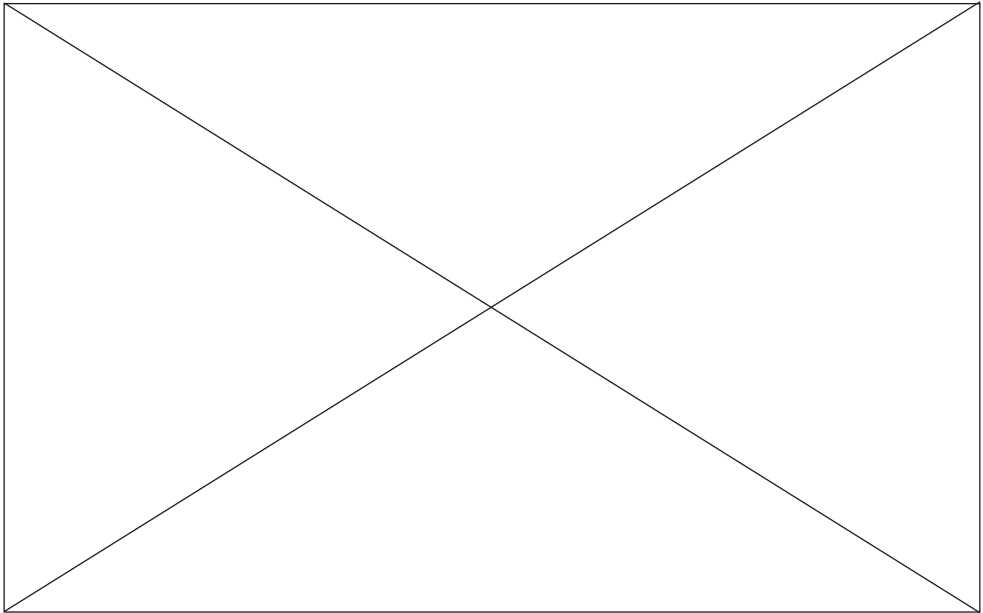

Bild 2. Stina Hammars *Upp med händerna!* (1967) skildrar hur den våldsamma TV-rapporteringen från Vietnamkriget letade sig rakt in i familjens vardagsrum. Illustration av Iben Clante, s. 85. © Iben Clante. För ännu ett snarlikt exempel på barn som utsätts för våld genom TV-rapporteringen från Vietnamkriget, se illustration av Hasse Erikson i Yvonne Bergs *Åsa och det lilla lejonet* (1968), s. 95.

bilderbok inte bara ett belysande historiskt sammanhang åt de böcker som ska studeras mer ingående här, den utgör också ett betydelsefullt inslag i den spridda debatt om våldets plats i barnlitteraturen som fördes i Sverige under 1960-talets andra hälft.

KRIG, LEK OCH BARNET MED STARKA KÄNSLOR

I den mångskiktade skärningspunkten mellan krig, våld och barnlitteratur framträder vuxenvärldens föränderliga och ofta motsägelsefulla syn på frågor som rör barn. När Graham Greene i sin inflytelserika essä ”The Unknown War” (1940) beskriver hur äventyrliga krigsberättelser, istället för att avskärma barnen från krigets omedelbara verklighet, hjälper dem att leva ut sina rädslor och sin stress formulerar han en aspekt som under 1900-talet har haft en framträdande plats i det motsägelsefulla talet om våld i barnlitteraturen.⁸ Greenes perspektiv är fortfarande aktuellt och med utgångspunkt i hans resonemang menar till exempel Kristine Miller att barnlitteraturen ger barnen en möjlighet att på ett spännande och hälsosamt sätt leka med representationer av våld: ”rather than offering an escape from violence, the literature helps readers to think constructively about a world being destroyed. Specifically, the protagonists of children’s war literature model the process of identifying and articulating the place of individual citizens within the social and political context of a world at war”.⁹

I den svenska pedagogiska debatten framfördes det under 1930- och 40-talen uppfostringsidéer som på liknande sätt betonade betydelsen av fantasi, lust och lek för barnets harmoniska utveckling. Ulla Lundqvist beskriver hur en ny syn på barnet växte fram i psykoanalysens kölvatten och hur tänkare som Alfred Adler, A. S. Neills och Bertrand Russell fick inflytande på svensk barnpsykologi och uppfostringsdebatt från och med 1930-talet.¹⁰ Sammanfattningsvis kan man säga att dessa

tänkare poängterade vikten av att utgå från barnens behov. De lyfter fram fantasins betydelse för barnets utveckling och för individens förmåga att hantera den egna maktlösheten i förhållande till vuxenvärlden.

Som Lundqvist visar förhåller sig Astrid Lindgren uttryckligen till sådana tankegångar i ett följebrev till manuset till Pippi Långstrump. I brevet till förläggaren hänvisar hon till Russell och förklarar att Pippi förkroppsligar en barnslig maktdröm och hjälper läsaren att i fantasin hänge sig åt föreställningar som innebär en vilja till makt.¹¹ I Lindgrens författarskap finner vi flera viktiga exempel på hur föreställningar om lek och maktfantasier sammanfördes med föreställningar om våld och rädsla.¹² I exempelvis ”Ingen rövare finns i skogen” (1949) leker pojkkaraktern Peter med sin knallpulverpistol och sitt träsvärd. Han försvarar sig och dockan Mimmi mot den lika ondskefulle som skräckinjugande rövaren Fiolito när denne försöker ta sig in i mammans gamla dockhus.¹³ På så sätt kan Peter, som läsarens ställföreträdare, med hjälp av lekens våldsamma handlingar, iscensätta kompensatoriska maktfantasier och kontrollera den egna rädslan. Lindgrens korta berättelse framstår följaktligen som ett tidigt uttryck för en barn- och barndomsuppfattning som tillåter starka känslor samtidigt som dessa skrivs in i ett psykologiskt leksammanhang med våldsamma förtecken (bild 3).

I ett litteraturhistoriskt perspektiv kan man peka på att Peters lek markant skiljer sig från den krigslek som kan iakttas i 1800-talets svenska barnboksutgivning. Även i 1800-talets litteratur framställs barn många gånger med leksaksvapen som träsvärd och pistol vilka används i skildringen av deras fantasilekar. Men vid denna tid upprättar berättelserna om lek förbindelser mellan pojkar och vuxna mäns verkliga krig, det vill säga bär föreställningar om krigisk maskulinitet, snarare än iscensätter en dynamisk relation till karaktärens och i förlängningen läsarens egna känslor. Ett belysande exempel på en sådan rela-

tion återfinns i den anonymt utgivna *Militärisk Bilderbok för gossar* (1871), som har en dubbel serie illustrationer vilka speglar varandra: den övre delen av varje uppslag visar lekande pojkar som exercerar, slår läger samt krigar, den undre gestaltar motsvarande scener med verkliga militärer.¹⁴

Hos Lindgren har krigsleken helt uppenbart en annan funktion och det är i en sådan tradition man bör se till exempel Hammars

Upp med händerna! När Hammar låter sina karaktärer leka krig med knallpulverpistoler parallellställs leken samtidigt med barnens aggressionskänslor, med pennalismen på skolgården och TV-rapporteringen om Vietnamkriget. Genom detta grepp upprättar hon en närmast terapeutisk relation mellan våld och lek, som ansluter till den syn på fantasins betydelse för barnets utveckling som kommer till uttryck i efterkrigstidens

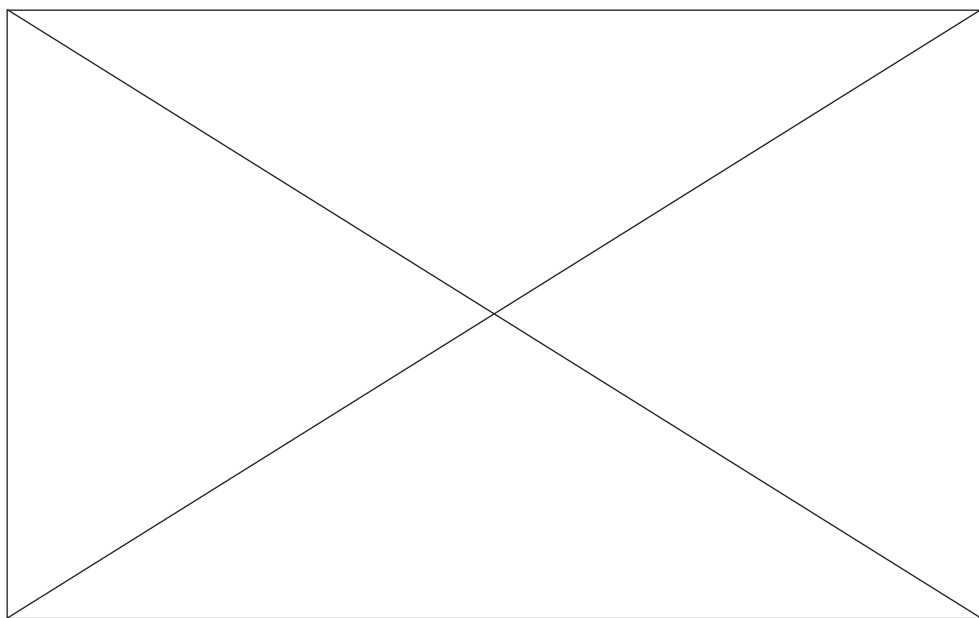

Bild 3. Peter leker med träsvärd och knallpulverpistol framför mammas gamla dockskåp. Dockan Mimmi sitter i en stol. Ur Astrid Lindgrens "Ingen rövare finns i skogen" i *Nils Karlsson-Pyssling* (1949). Illustration av Eva Billow, s. 135. © Eva Billow.

barnlitteratur. Från slutet av 1970-talet och framåt kommer en sådan terapeutisk tolkning av barnlitteraturens våldsinslag att bli framträdande. Samtidigt blir den terapeutiska relationen mer psykoanalytiskt tonad, med genomslaget av Bruno Bettelheims *The Uses of Enchantment* (1976), som nästan omedelbart översattes och snabbt fick stort inflytande på såväl barn- och barndomsuppfattningen som barnlitteraturen i Sverige.¹⁵

AGGRESSION, LEK OCH KOMPENSATORISK FÖRKLARING

Samma höst som Hammars *Upp med händerna!* nådde bokhandelsdiskarna, under som vi kommer att se ganska tumultartade former, utgavs Sendaks *Till vildingarnas land* i svensk översättning. Dessa två böcker kom intressant nog att förknippas med varandra av författaren och barnbokskritikern Margareta Strömstedt.¹⁶ I USA uppfattades Sendaks bilderbok, med den fantasifullt men också våldsamt lekande Max, på två sätt. Å ena sidan som unik av samtida kritiker: här var den första amerikanska bilderboken som inte värjde sig för att tillskriva det lilla barnet starka känslor. Å andra sidan ansågs den vara alltför skrämmande för att sätta i händerna på små barn.¹⁷

Ulla Rhedin har grundligt behandlat *Till vildingarnas land* och analyserat såväl bilderna som texten. Hon menar sammanfattningsvis att den ur barnperspektiv visar hur det kan upplevas när en mamma obegripligt förvandlas från kärleksfull till straffande, samt hur barnet hjältemodigt bearbetar detta genom lek och fantasi.¹⁸ Rhedin tolkar med andra ord Max lek i det terapeutiska perspektiv som ovan berörts. Hur de svenska litteraturkritikerna vid tiden för bokens utgivning svarade på bokens aggressiva och våldsamma inslag har däremot inte behandlats på något mer ingående sätt tidigare. I sammanhanget för denna undersökning är det emellertid främst mottagandet som är relevant för förståelsen av hur man i Sverige,

vid 1960-talets slut, angrep frågor som berörde lek, våld och starka känslor i barnlitteraturen.

Även hos de svenska recensenter som tog sig an *Till vildingarnas land* är det möjligt att spåra en tveksamhet inför våldsamma och aggressiva skildringar i barnkammaren. En av de mer negativa rösterna tillhörde barnbokskritikern och författaren Jane Fredlund, som inleder sin anmälan med tillkännagivandet att hon "är mycket skeptisk".¹⁹ Hon menar att Sendak, med monoton frenesi, skildrar en samling "bestar med vassa huggtänder", och slår fast att boken är både obehaglig och skrämmande. För Fredlund framstår den i Amerika prisbelönda bilderboken alls inte som någon god barnbok, utan som en "pervers mardrömsstudie".

I *Dagens Nyheter* framgår att utgivandet av den svenska översättningen på sina håll framkallat en liknande om än inte lika entydig reaktion. Att inte enbart moraliska utan också psykologiska aspekter vägs in är också tydligt. Mot bakgrund av att den svenska översättningen väckt motstånd hos många vuxna, däribland vissa bokhandlare, låter redaktionen under rubriken "Är vildingarna farliga?" psykologen Allis Danielson komma till tals i omedelbar anslutning till Margareta Strömstedts relativt positiva anmälan. Danielsson lyfter fram att bilderboken visserligen på ett bra och barnanpassat sätt skildrar ett för de flesta barn välbekant handlingsförlopp: aggressivitet – bestraffning – ensamhetsångest – hävdelsefantasier – återförening med mamma och tröst.²⁰ Men samtidigt finner hon, vilket också Anna Nordenstam och Ann Boglind har påpekat i ett annat sammanhang, bilderna överdrivet skrämmande för ett barn.²¹ De detaljrika illustrationerna, slår Danielson fast, är närmast sjukliga.

Danielssons förklaringsmodell, där aggressivitet följs av bestraffning, som leder till fantasier som fyller ett hävdelsebehov, går att föra tillbaka på Alfred Adlers psykodynamiskt orienterade teori om mindervärdeskänslor, ag-

gression och maktbegär. Denna aktualiserades i den skandinaviska barnlitteraturdiskussionen redan under 1930-talet. Adlers psykodynamiska teorier låg till grund för en reaktion mot de barnböcker som man menade ville lära barnen att vara snälla och lydiga. Sådana böcker ansågs istället göra barnen kuvade och osjälvständiga. För att möta barnens behov borde barnlitteraturen låta läsarna i fantasin få kompensation för det förtryck de utsattes för av de vuxna.²² I ett alderskt perspektiv kan Max lekfulla fantasier om ett herravälde över vildingarna med andra ord beskrivas som kompensatoriska och ses som en hantering av vanmakten han upplever i relation till modern.

Det finns likheter mellan det svenska mottagandet och det amerikanska. Samtidigt som bilderboken utpekades som skrämmande uppfattades den på båda håll som unik och betydelsefull eftersom den ansågs visa fram ett barn med stark aggressivitet. När Margareta Strömstedt kommenterar gestaltningen av aggression i *Till vildingarnas land* ser hon även kopplingar till tidens idéer och samtida barnboksutgivning. Hon skriver:

Det verkar ibland som om det fanns hemliga signalsystem, som på samma gång ger samma impulser åt en mängd olika författare. Denna höst då Konrad Lorenz tesar om aggressioner debatteras i svensk press dyker det upp en hel hög med barnböcker där aggressioner är huvudmotiv. Maurice Sendaks bilderbok *Till vildingarnas land*, som recenserats här bredvid, handlar om att vara arg, och liknande teman varieras i nya böcker av bland andra Hans Eric Hellberg, Stina Hammar och Gunnel Beckman. Hur detta kommer att påverka den utbredda fromheten hos Sveriges barn återstår att se.²³

Förutom Hammars redan nämnda *Upp med händerna!* lyfter Strömstedt fram Gunnel Beckmans *Flickan utan namn* (1967) och

Hans-Eric Hellbergs *Jonas Hämnd* (1967) som exempel på berättelser för barn som på ett märkningsvärt sätt handlar om aggressivitet. Dessa tre böcker ger uttryck för en vardagsrealism och skiljer sig på ett markerat sätt från den långtgående subjektiva och sagobetonade framställningen i *Till vildingarnas land*. Men det hindrar inte att de riktar sig till unga läsare samtidigt som de alla handlar om känslor som på olika sätt kan kopplas till aggression. Särskilt intressant i sammanhanget för denna undersökning är alltså Hammars bok, inte minst eftersom den innehåller fiktiva gestaltningar av barns krigslek i relation till skildringen av barns aggressivitet, som också kom att väcka debatt i olika tidningar och tidskrifter.

ÄR KRIGSLEKAR FARLIGA?

Vid mitten av 1960-talet var Stina Hammar på väg att etablera sig som barnboksförfattare med två vardagsrealistiska böcker som gestaltade familjeliv och skilsmässobarn.²⁴ När hennes tredje bok *Upp med händerna!* kom ut hösten 1967 väckte den emellertid uppståndelse. Debatten tog fart i samband med att Bibliotekstjänsts lektörer med olika argument avstyrkte folkbibliotekens inköp av boken. Vid denna tid medförde ett sådant avstyrkande vanligtvis att den avslagna boken inte togs upp i Bibliotekstjänst sambindningskatalog. Katalogen var det bibliografiska instrument som majoriteten av folkbiblioteken använde i sitt arbete med boksamlingarna och den utgjorde därmed en betydande maktfaktor när det gällde utformandet av en boksamling lämplig för folkbildning.²⁵

Att lektörernas negativa omdömen riskerade att få ett stort inflytande över om de lokala folkbiblioteken skulle köpa in *Upp med händerna!* eller inte upprörde vissa kritiker. Händelsen ledde till en ”häftig diskussion” om behovet av en nämnd som har möjlighet att ompröva kontroversiella böcker som drabbas av avslag.²⁶ Bibliotekstjänst meddelade också i

anslutning till debatten att en sådan granskningsnämnd, bestående av författare, kritiker och biblioteksfolk, höll på att konstitueras.²⁷

Den diskussion som följde på utgivningen pekar mot att såväl samhället som barnlitteraturkritiken under 1900-talet undergår en psykologiskt bestämd pedagogisering och att ungdomars uppfostran och läsning i allt högre grad betraktas som en gemensam, politisk uppgift.²⁸ Som illustration av det pedagogiserade samhällets behov att diskutera barnböckers lämplighet i olika institutionella sammanhang är händelsen med andra ord talande. Men diskussionen kom också att handla om själva boken. Det som då debatterades var dels om den skulle anses radikal och kontroversiell i sin skildring av våld och aggression, dels om den levde upp till de krav som folkbibliotekens sambindning ställde på god litteratur. Dessa sidor i debatten kan delvis förklaras av att riktlinjerna för urvalet till folkbibliotekens bokbestånd krävde en bedömning av både bokens konstnärliga kvalitéer och moraliska nivå.

Vad gäller riktlinjerna för den moraliska nivån på folkbibliotekens samlingar krävde de att böckerna skildrade tillvaron på ett sätt som inte stod i strid med vad som i samhället uppfattades som rätt och fel, vare sig skildringarna gällde kärlek, våld eller äventyr.²⁹ Lektörernas recensioner av *Upp med händerna!* återges av *Sydsvenska Dagbladet* och dessa visar att skildringen av krigslekar är en viktig grund till deras avrådan, även om varken lektörsutlåtanden eller debatten i dagspressen uppvisar någon mer ingående analys.³⁰

Lektören Birgitta Brodd tar indirekt avstånd från krigslekarna och menar i sin avrådan att boken inte har "det innehåll som man vill rekommendera barn". På ett liknande sätt är lektören Anna-Lena Höglund tveksam till bokens budskap och anför som argument i sin avrådan att boken låter oss "fortsätta leka vårt låtsaskrig med våra låtsaspistoler". Inte heller den tredje lektören Ingegerd Leczinsky var imponerad av

bokens handling utan tycker, med en formulering som inte bara visar på den analytiska nivån utan också på underförstådda värderingar som rör barns krigslek, att den mest berättar om "pangpang".³¹

I nyhetsnotisen "Barnbok om krigslekar stoppas" rapporteras om meningsutbytet mellan förlag och Bibliotekstjänst. Förlaget försvarar boken och hävdar att det utöver kvalitetsgranskning även låtit psykologer gå igenom manuset innan det antogs.³² Notisens rubrik pekar mot att avstyrkandet i första hand tog stöd i moraliska och pedagogiska perspektiv och som framgick ovan vägde sådana hänsyn tungt i lektörernas ursprungliga utlåtande. Men när lektörerna själva ger sin replik på debatten menar de istället att det är bokens estetiska kvalité som är undermålig. Ingegerd Leczinsky hävdar att boken var charmlös och ointressant med ett tunt stoff och enspårigt tema. Anna-Lena Höglund framhåller på motsvarande sätt att boken är både menlös och fantasilös och betonar att det inte är för att boken innehåller krigslekar som hon avstyrker den.³³ Margareta Strömstedt tar emellertid boken i försvar och hävdar det orimliga i att den av kvalitetsskäl skulle bedömas som olämpligt att distribuera till folkbiblioteken. Samtidigt menar hon att bokens stora förtjänst ligger i att den inte förskönar och idylliserar den värld som barn i dag lever i.³⁴

Om det var bristande estetisk kvalité eller gestaltningen av aggression och krigslek som upprörde mest är svårt att entydigt slå fast utifrån materialet. Men mycket pekar på att estetiska argument kom att användas för att hantera en bok som upprörde moraliskt. Forskning har också visat att fientligheten mot krigslekar ökade under slutet av 1960-talet i samband med protesterna mot Vietnamkriget.³⁵ Att förlaget före utgivningen lät barnpsykologer uttala sig om boken visar om inte annat på att frågan om bokens eventuella lämplighet inte var helt självfallen.

När Hammar året efter publiceringen av *Upp med händerna!* får möjlighet att utveckla sitt synsätt under rubriken "När barn leker krig" hänvisar hon till Konrad Lorenz teorier om aggressivitet. Med stöd av Lorenz bok om aggression, som publicerades på svenska 1967, menar Hammar att alla har aggressivitet inom sig – denna egenskap är inte något vi kan undvara om vi vill ha kvar förmågan till vänskap och kärlek men den kräver utlopp: "Vi måste lära oss att hantera aggressiviteten, men det kan inte ske om vi vägrar att erkänna att den obevkligen finns hos oss. Det inestängda och förnekade åstadkommer endast farligare explosioner".³⁶ Att krigsleken genom sin fysiskt urladdande sida kan vara ett sätt att få utlopp för aggressioner håller Hammar för troligt. Samtidigt knyter hon i sitt resonemang indirekt an till adlerska tankegångar om kompensatorisk makt när hon pekar på att leksakvapnet kan hjälpa barnet att känna sig suverän:

En pojke, invecklad i ständiga kraftmätningar på skolgården, måste hela tiden längta efter mångdubbel kraft. Kanske är det en orsak till vapnets tjustning. Med en blank leksakspistol i näven kan man åtminstone i rollen få vara den jämstarke eller överlägsne.³⁷

Av Hammars resonemang framgår att krigsleken positiva betydelser i första hand återfinns i relation till det individuella barnets psykologiska välbefinnande och utveckling. Här har vi att göra med en avgörande skillnad i förhållande till tidigare synsätt på barns krigslek som den kom till uttryck i den svenska barnboksutgivningen. Även tidigare skildringar av barns krigslek kunde iscensättas i relation till föreställningar om utveckling, men då inte nödvändigtvis den enskilda individens bearbetning av egna upplevelser eller drifter i psykologisk mening. Om man jämför med den fiktiva gestaltningen av krigslek under mellankrigstiden, som den återfinns i Ossian Elgströms, Gunnar

Örnulfs och Erik Pallins författarskap, ser man att krigsleken där är infogad i ett äventyrligt manlighetsprojekt och en konstruktion av föreställda gemenskaper med rötter i 1800-talets nationalistiska ideologi.³⁸ Det betyder annorlunda uttryckt att efterkrigstidens koppling mellan å ena sidan krigsleken som motiv och å andra sidan individens utveckling är en vidareföring av tidigare betraktelsesätt, men att den uppfångades av helt nya pedagogiska och psykologiska sammanhang.

När krigsleken, och i förlängningen den fiktiva gestaltningen av krigslek, på detta sätt infogas i ett psykologiskt perspektiv blir frågan om hur den påverkar barnets mentala utveckling på samma gång mer akut. Detta blev tydligt under det efterföljande decenniet. Om Hammars tankar om barns behov att leka krig förefaller ha fått viss acceptans vid 1960-talets slut, närmast tabubelades det fiktiva våldet i 1970-talets institutionella miljöer, så som till exempel förskolan. I vissa fall infördes helt enkelt nolltolerans mot krigslekar, krigsleksaker och superhjältelekar.³⁹

På omslaget till Hammars *Upp med händerna!* ser man tre pojkar utklädda till cowboys med pistoler i händerna, och den följande berättelsen skildrar barn som på olika sätt leker tillsammans med vapen. Berättelsen inbjuder läsaren att dra paralleller mellan de krigsskildringar som barnen i berättelsen tar del av genom TV-apparaten, men också till den hårda miljön på skolgården, där våld, aggression och pennialism skildras som ständigt närvarande. I linje med resonemanget ovan kan bokens kopplingar mellan barnens lek och känslor beskrivas som kompensatoriska i ett adlerskt perspektiv. Det betyder att vapenleken i *Upp med händerna!* är en gestaltning av hur de inom fiktionens ram kompenserar för sina upplevelser av rädsla och maktlöshet i andra situationer.

Relationen mellan *Upp med händerna!* och nyhetsrapporteringen i TV:n är alltså inte i första hand en utgångspunkt för barnens krigs-

lek i den meningen att de imiterar soldaterna eller iscensätter ett eget Vietnamkrig. Istället framställs Vietnamkriget som ett verkligt hot i deras värld, något som framkallar rädsla och som de förhåller sig till och hanterar genom att leka med vapen, inspirerade av populärkulturella berättelser som den om indianer och vita. Bokens titel kan på ett konkret sätt förstås i ett sådant sammanhang, som ett sätt att med hjälp av den äventyrliga leken kontrollera upplevelsen av omgivande fara: ”Han siktade hotfullt mot de mörkaste vråna. – Upp med händerna! sa Bosse till kappor och rockar som hängde i tamburen”.⁴⁰

Pojkarna i Hammars bok framställs inte i första hand som revoltörer med förmodad makt att ifrågasätta en rådande vuxenordning och på så sätt, som exempelvis Sendaks berättelse om Max, erbjuda sina läsare en kompensatorisk fantasi i förhållande till det förtryck som de vuxnas förbud kan utsätta dem för. I bokens fiktion står barnens handlingar och krigslek inte företrädesvis i opposition till den vuxna ordningen, utan etablerar en tydlig pedagogisk plattform för diskussion av etiska frågeställningar: Varför bråkar vissa barn, varför blir man arg, vad är krig, vem är god, ond, soldat och bov? Detta pekar mot att den fiktiva men vardagsrealistiska gestaltningen av krigslek i Hammars bok kan beskrivas som en form för läsarens bearbetning av de egna funderingarna i den egna livssituationen. Ett sådant funktionsinriktat läsartilltal antyds redan av omslagspärmens baksidestext, som med ett explicit ”du” sträcker sig direkt mot läsarens värld: ”Mycket svårare är det att vara modig på skolgården. Skulle du kunna försvara Per mot Arne som är så elak?”.

ENGAGEMANGETS LITTERÄRA FORMER

En annan författare i den svenska barnboksutgivningen som indirekt formulerade sin egen uppgift i relation till det pågående kriget i Vietnam var Max Lundgren. Liksom

Hammar debuterade Lundgren som barnboks författare vid 1960-talets mitt och efter att i snabb följd ha skrivit böcker som behandlade U-landsproblem och rasfördomar hade han gjort sig ett namn som politiskt engagerad. Lena Kjersén Edman påpekar att Lundgren skiljde sig från andra politiska författare vid denna tid genom det sätt på vilket han blandade fantasi med realism, skämt med allvar.⁴¹ En sådan burlesk blandning av skämt och allvar är karakteristiskt också för hans bok *Regnbågskriget*, samtidigt som denna berättelse mer entydigt pekar i fantasins riktning. Till skillnad från Hammar har Lundgren inte gett sin berättelse om pojken Nodny och flickan Hotji en vardagsrealistisk inramning, utan låtit den få sagans form.

Nodny och Hotji bor vid Den Stora Stenen någonstans i en djup, mörk skog. De två tycker mycket om varandra, men mellan deras familjer råder sedan hundratals år tillbaka ett krig som kallas Regnbågskriget. Barnen vill ha ett slut på detta krig, samtidigt som deras familjer bara fortsätter att strida mot varandra med allt mer raffinerade krigslistor och missdåd.

I berättelsen om Nodny och Hotji finns inga explicita referenser till det vid tiden för utgivningen intensivt pågående Vietnamkriget. Men trots den mer obestämda sagoformen tenderar flera av recensenterna ändå att uppfatta den som ett sätt att engagera barnen i samtidsrelevanta frågor. Så menar till exempel Gunilla Adin att boken kan användas som utgångspunkt för resonemang med barnen om krig och hat. Lars-Olof Franzén framhäver också han bokens idémässiga karaktär genom påståendet att striden mellan barnens båda familjer kan liknas vid krig mellan nationer.⁴²

Tydligare är Elisabeth Genell Storm som påstår att Lundgren i *Regnbågskriget* fortsätter sin behandling av samhällsproblem från de tidigare böckerna. Hon slår fast att han denna gång har ”velat diskutera frågan om kriget i barnens värld”.⁴³ Med förslaget att

man kan läsa huvudpersonernas namn som allegoriska omskrivningar för USA:s respektive Nordvietnams politiska ledare är hon den av recensenterna som går längst i förankringen av boken i den samtida Vietnamfrågan: ”Barnen heter Nodny och Hotji, och läser man dessa namn omvänt som (L)yndon resp uppdelat som Ho Chi (Minh) kan man inte undgå att se boken som en politisk allegori”. När sedan boken recenserar i tidskriften *Skolbiblioteket* tar Lorentz Larsson upp denna tråd och menar att *Regnbågskriget* är ”en allegori, som predikar fred, och en uppmärksam läsare får intrycket att mycket i sagan syftar på den aktuella världssituationen”.⁴⁴

Flera av recensenterna ställer sig däremot tveksamma till om *Regnbågskriget* verkligen lyckats med uppsåtet att göra krigets mekanismer synliga för barnen. Så anser till exempel Gunilla Adin att boken ställer stora krav på sina läsare och att den, med sin hemiska skildring av krig och Fibben Halds mörka illustrationer, riskerar att skrämja bort dem. Lars-Olof Franzén invänder mot att miljöschildringen är för obestämd och saknar rimlighet. Samtidigt säger han sig inte vilja vara opportun och begära samhällstillvända barnböcker, med vilket han antagligen underförstår böcker med en mer realistisk form. Samtidigt tycks han något motsägelsefullt mena att om man nu väljer att skriva samtidspolitiska böcker så bör dessa inte framställa överdrifter. Elisabeth Genell Storm tycks hålla med om allt detta men går ett steg längre när hon hävdar att det hade varit bättre om författaren berättat om kriget rakt fram på ett realistiskt sätt, som Inga Borg gör i *Agnetas dag med pappa*, istället för att riskera det allvarliga ärendet med en alltför buttricksliknande form. Sammantaget tyder recensenternas ibland något motsägelsefulla omdömen på att *Regnbågskriget* inte riktigt uppfyllde samtidens krav på samhällsengagerad litteratur. Men i det här fallet var det alltså inte själva engagemanget som kritikerna klagade över, utan det faktum

att boken inte hade en form som vid den här tiden ansågs lämplig för det lovliga syftet.

Med sin behandling av det aktuella problemet med U-landsbistånd i *Pojken med Guldbyxor* (1967) kom Lundgren att räknas in bland de medvetna och samhällskritiska författarna. Att en sådan etablerad kritikeruppfattning styrde mottagandet av *Regnbågskriget* antyder om inte annat den efterlysning av en mer realistisk form för det viktiga samtidspolitiska ämnet som återfinns i Elisabeth Genell Storms recension. Självt ville Lundgren emellertid inte helt och hållet acceptera denna uppenbart politiska karakterisering av hans författarskap. Redan under 1960-talet hade han i olika intervjuer deklarerat en ambivalens i förhållande till kravet på samhällsengagemang och menade att han inte såg sig som mer kompetent att agera som politiker än politikerna själva.⁴⁵

Att riktiga krig var ett aktuellt problem som upptog Lundgren vid tiden för tillkomsten av *Regnbågskriget* framgår icke desto mindre av hans viktiga essä ”Barnbokens stora problem” som publicerades i *Skolbiblioteket* samma år. Människan måste lära känna sig själv, hon måste se sanningen i vitögat, klargör han där, endast då kan världen räddas från sin undergång:

Därför: Låt oss åtminstone *försöka* skriva böcker för barn om ”riktiga” människor, komplicerade, oförklarliga, ibland ”dåliga”, ibland ”goda” men aldrig enbart det ena eller andra. Vi måste skriva böcker om kärlek, om fysisk kärlek och psykisk, vi måste skriva om krig för barn, om ”riktiga” krig med ”riktiga” människor [...].⁴⁶

Frågan om ”riktiga krig” är följaktligen oavvislig för författaren Lundgren vid denna tid. Den samtidspolitiska situationen rent av kräver att barnlitteraturen inte enbart skildrar kärlek utan också tar sig an det hemiska som pågår ute i världen. Men det handlar inte enbart om

att göra barnen politiskt medvetna, utan också om att lära dem att känna sitt eget inre mörker. Det framgår av Lundgrens avslutning på essän, som med sin direkta hänvisning till samtida förhållanden kan läsas både bokstavligt och metaforiskt:

Kanske kan vi bara rädda världen på det sättet: att tala om sanningen, att aldrig inbilla dem att det är andra, som en gång kanske ska trycka på den ödesdigra knappen. Vi måste säga som det är: Min påg, tryck inte på knappen! Det är du som håller fingret på den!⁴⁷

Bilden med knappen aktualiserar föreställningen om hur kärnvapenhotet med ett snabbt tryck av världens ledare kan förvandlas till ett oåterkalleligt krig. Mot denna bakgrund är det rimligt att placera *Regnbågskriget* i relation till det kalla kriget, terrorbalansen mellan öst och väst, mellan kommunism och kapitalism, som under 1960-talet tog kroppslig form i konflikten mellan Nord- och Sydvietnam. Men då var dess huvudsakliga syfte uppenbarligen inte att noggrant förklara konflikten tillkomsthistoria eller politiska innebörd. För Lundgren handlade det snarare om att inte skriva en skildring som förvandlar den ena sidan till goda hjältar och den andra till samvetslösa skurkar – som äventyrsböcker för barn i många fall tenderar att göra.⁴⁸

Av Lundgrens essä framgår att barnboken måste erbjuda en väg till självkännedom, till insikt om att krig är en konsekvens av korta perspektiv och förenklade verklighetsbeskrivningar. I och med detta närmade han sig den diskussion om författarens engagemang som hade förts fram av bland andra Karl Vennberg och Werner Aspenström i det kalla krigets skugga. Att Lundgren direkt förhöll sig till dessa författares krav på en tredje ståndpunkt visas av att han i en inledande dikt till essän bekände sig till den ”sjätte ståndpunkten”. Formuleringen tycks syfta till en hållning

bortom politisk gräl, smutsiga krig och drömmar om utopisk rättvisa – eller som det står i dikten: en hållning som försöker finna tryggheten i bejakandet av motsättningen mellan ”himmel och helvete” inom människan.⁴⁹

Kjersén Edman lyfter fram allusionen på debatten om den tredje ståndpunkten och framhåller Lundgrens motvilja mot färdiga lösningar och tvärsäkra uttalanden i ideologiska frågor.⁵⁰ Men hon betonar inte tillräckligt, att det för Lundgren först och främst tycks handla om att bekänna sig till en läsarorienterad litterär form som är politisk genom att vara existentiell och analytisk. I en sådan form ges skildringen av grundläggande mänskliga problem, som kan leda läsaren till självkännedom, företräde framför den renodlat realistiska skildringen av aktuella samhällspolitiska problem – vilket kastar ett ljus över sagoformens betydelse i *Regnbågskriget*. Resonemanget om ett sådant indirekt samtidsengagemang har stora likheter med den uppfattning som lanseras i exempelvis Werner Aspenströms essä ”Zebran och den amoraliska människan” (1946).⁵¹ Att Lundgren i denna specifika mening laborerar med ett funktionsinriktat läsartilltal antyds också av hans direkta apostrofering i citatet ovan: ”Min påg, tryck inte på knappen! Det är du som håller fingret på den!”

Lundgrens analys av människans existentiella predikament har fått sagoform, och som den samtida kritiken slår fast är det en till inte liten del mörk saga. För om Nodny och Hotji inledningsvis är mycket ömsinta mot varandra, och vill att deras familjer ska avsluta kriget, blir de två dödsfiender en bit in i boken. Båda känner sig lurade på den skatt med guld-pengar som kommit glidande längs regnbågen och landat vid Den Stora Stenen. De stoppar fickorna fulla men blir snart osams om hur skatten ska fördelas, och när de kommer hem och visar skatten för sina föräldrar har allt guld förvandlats till gamla löv. Det är också först nu som kriget övergår i blodigt allvar:

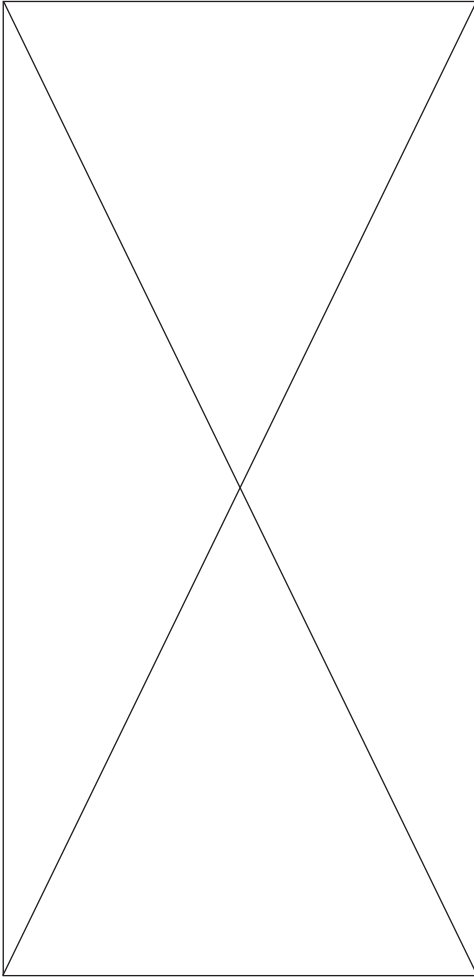

Bild 4. Nodny i Max Lundgrens *Regnbågskriget* (1968) försöker i vredesmod slå ihjäl sin inbillade fiende med en kraftig påk. Hotji kommer krypan-
de genom gräset. Illustration av Fibben Hald, s. 56, opag. © Fibben Hald.

- Nodny tog dom riktiga guldpengarna, sa hon. Jag fick bara gamla löv.
- Den pojken har ingen uppfostran, sa faster Mina.
- Fast det var rätt fiffigt gjort, sa Fiffe.
- Min dotter lurar man inte, sa pappa Däver Däver och strök sig över sitt fräkniga ansikte. Jag vill ha hämnd!
- Jag har en idé, sa Fiffe. Vi skulle kunna ta och måla om deras hus en natt så att det blev äckligt gredelint! Va?
- Men Hotji stampade i golvet.
- Ni med era dumma idéer, sa hon. Vi ska ta och jämna deras hus med marken! Vi ska förstöra allt vad de har! Vi ska ta riktig hämnd!
- De blev allesammans lite tysta.
- Jag vill att det ska gå fint till, sa faster Mina till slut.
- Fint! Dom är tjuvar! Nu sätter vi igång med detsamma! Vi ska inte skjuta iväg havregröt utan stora, tunga stenar!
- Men... men..., sa Fiffe
- Jag håller med Fiffe, sa Däver Däver. Någon kan ju bli skadad.
- Det är precis vad jag menar, sa Hotji. Hon marscherade ut på gården.
- Nå, sa hon, är det krig eller inte?⁵²

En liknande scen utspelar sig hemma hos Nodny. Barnen vill förgöra varandra medan föräldrarna protesterar och visar sig vara oroliga för att någon ska skadas på riktigt. Nu blir det uppenbart att föräldrarna mer eller mindre har betraktat det hela som en lek. Deras listiga skurkstreck, tunnan med vatten, de exploderande gräddtärtorna, cigarren som small, klott-randet med grön färg och beskjutningen med klistrig kall gröt, var obehagliga men inte tänkta att skada fienden. I detta perspektiv framstår de vuxnas strider som ingenting annat än en underhållande krigslek, medan barnen visar prov på starka känslor som inbegriper både våldsamt hat och besinningslös destruktivitet. Nodnys försök att med hjälp av en kraftig påk i bakhåll

slå ihjäl sin fiende framställer honom varken som heroisk eller god (bild 4).

Berättarens upp- och nedvändande av den vanliga ordningen inbjuder läsaren till en reflektion över vad krig är och var gränsen för våldet går. Men det ställer också frågan om skillnaden mellan gott och ont, om vilka mekanismer som styr människans hat och vad som krävs för att man ska vilja göra illa varandra på riktigt. Och frågan är om barnens kraftfulla sätt att reagera inte framstår som ännu mörkare i kontrast till föräldrarnas barnsliga men ändå kontrollerade lekfullhet. Men det är ju också, skulle man kunna lägga till, de läsande barnen som ska lära sig att förstå sina starka känslor och ges en knuff i ”rätt” riktning.

AVSLUTNING

Avståndet mellan Hammars *Upp med händerna!* och Lundgrens *Regnbågskriget* kan tyckas långt. På samma gång visar skillnaden mellan dem hur barnlitteraturen på olika sätt kan frambringa en engagerad reaktion på en genomgripande samtidshändelse. Det handlar därför inte om att Vietnamkrigets våld påverkar barnlitteraturen på ett enkelt sätt. Istället blir våldet i dessa barnböcker att betrakta som en replik eller en motståndshandling; de är båda på sitt sätt en erbjudan om en form för att hantera och eventuellt också förändra den aktuella situationen. Skildringarna av krigslek och våld iscensätts därmed som redskap för att kunna tänka konstruktivt om den tillvaro som barnen befinner sig i. Det betyder att det funktionsinriktade läsartilltal som kan urskiljas i den vardagsrealistiska *Upp med händerna!* också finns närvarande i Max Lundgrens *Regnbågskriget*, även om han väljer en annan form för sitt engagemang.

1960-talet var en tidpunkt när det kalla krigets terrorbalans mellan kommunismen i öst och kapitalismen i väst på ett omedelbart sätt

samspelade med rädslor i det svenska folkhemmet. Redan tre decennier tidigare hade emellertid liknande frågor kommit i förgrunden och satt spår i debatten om omsorg och uppfostran. Då rörde det upplevelser av andra världskriget och i vilken mån man bör tala med barnen om kriget eller så långt som möjligt hålla dem i ovetenskap. Som Ulla Lundqvist visar framträdde ”problemet barn och krig” som ett viktigt spörsmål under 1940-talet och i dagspressen diskuterade barnpsykologer och pedagoger hur barnens frågor bäst kunde besvaras samt hur man kunde hjälpa dem att förstå.⁵³

Även om medier förefaller ha spelat en viss roll för de svenska barnens upplevelse av kriget även vid denna tid, Lundqvist noterar att frågan om hur de uppfattade radions krigsbulletiner diskuterades, så hade de av allt att döma inget avgörande inflytande.⁵⁴ Här skiljer sig Vietnamkriget på ett tydligt sätt från andra tidigare krig. Det har kommit att kallas ”the first true televised war” och vissa forskare menar att själva nyhetsrapporteringen vände den amerikanska opinionen mot kriget.⁵⁵ Mycket pekar därför mot att det inte i första hand är Vietnamkrigets brutala våldsamt i sig som vid 1960-talets slut framkallar ett nytt behov av en engagerad litteratur av den här behandlade typen. Som undersökningen visar var det snarare en ny uppfattning om barn och barndom i kombination med den moderna medieteknologins ihållande rapportering, som kom att spela en betydande roll för synen på barnlitteraturens specifika sammanhang och uppgift vid 1960-talets slut – eller med Max Lundgrens egna ord från den redan citerade essän: ”[Barnen] nås numera på ett mycket tidigt stadium av informationer från en värld, som sannerligen inte är den bästa. Och de frågar. De kommer att fortsätta fråga. Våra svar måste efter hand bli allt mer plågsamt uppriktiga: Ja, det är vi, som har gjort allt detta”.⁵⁶

1. Göran Sonnevi, "Om kriget i Vietnam", i *Bonniers litterära magasin* 1965;3, s. 152.
2. Tomas Forser & Per Arne Tjäder, "Strömkantringarnas tid – 1960-talets debatt och prosaförfattare", i *Den svenska litteraturen. Medicälderns litteratur 1950–1985*, band 6, Stockholm: Bonniers, 1990, s. 9 och 106ff.
3. Lena Kåreland, *Inga gåbortsföremål. Lekfull litteratur och vidgad kulturdebatt i 1960- och 70-talens Sverige*, Göteborg: Makadam, 2009, s. 32.
4. Kåreland 2009, s. 33. Se även Kalle Lind, *Proggiga barnböcker. Därför blev vi som vi blev*, Malmö: Roos & Tegné, 2012, s. 125ff. Det är intressant att notera hur barnbokens grafiska engagemang i bland annat samtida krigskonflikter ledde till frågor rörande engagemangets gränser, dvs. i vilken utsträckning barn bör informeras om samtidspolitiska händelser eller hållas ovetande. Se t.ex. Carin Land-Scattergood, "Det är bråttom", *Dagens Nyheter* 1971.04.05; Antonia Zilliacus, "Barn och information", *Huvudstadsbladet* 1972.04.13; Lena Lindstedt, "Vad vågar ni läsa för era barn?", *Arbetet* 1972.09.03.
5. Inga Borg, *Agnetas dag med pappa*, Stockholm: Rabén & Sjögren, 1968, s. 100ff.
6. Stina Hammar, *Upp med händerna!*, Stockholm: Svensk läraretidnings förlag, 1967; Max Lundgren, *Regnbågskriget*, Stockholm: Bonniers, 1968; Yvonne Berg, *Åsa och det lilla lejonet*, Stockholm: Geber, 1968. Andra böcker i den svenska barnboksutgivningen som tematiserar kriget är Janosch [Horst Eckert], *Bullerbang och fågeln*, övers. Britt G. Hallqvist, Malmö: Bergh, 1969 och Max Lundgren, *Sagan om Lotta från Dösjöbro*, Stockholm: Bonniers, 1969. Se även Gunilla Ambjörnsson som i en samtida samlingsrecension på ett illustrativt sätt diskuterar hur krig och svält tränger in i barnens verklighet via TV-mediet, samt hur barnboks författarna bör förhålla sig till detta. Bland annat menar hon att barnboken måste bli mer politiskt konkret i sin vardagsrealism: "det är USA som förgiftar Vietnam [...] får eller vill man inte påpeka detta, blir väl den enda reaktionen den gamla vanliga välgörenhetsorgen i ny form och så – än sen då?". "Världen tränger sig på – än sen då", *Dagens Nyheter* 1968.11.30.
7. Maurice Sendak, *Till vildingarnas land*, övers. Boris Persson, Stockholm: Bonniers, 1967.
8. Graham Greene, "The Unknown War", i *Collected Essays*, New York: Penguin, 1970, s. 319–323.
9. Kristine Miller, "Ghosts, Gremlins, and 'the War on Terror' in Children's Blitz Fiction", i *Children's Literature Association Quarterly* 2009;3, s. 273.
10. Ulla Lundqvist, *Århundradets barn. Fenomenet Pippi Långstrump och dess förutsättningar*, diss. Stockholm: Rabén & Sjögren, 1979, s. 24ff. Se även Lena Kåreland, *Modernismen i barnkam-maren. Barnlitteraturens 40-tal*, Stockholm: Rabén & Sjögren, 1999, s. 26.
11. Lundqvist 1979, s. 16.
12. För en undersökning av olika leksituationer i Astrid Lindgrenfilmatiseringar, se Margaretha Rönnberg, *En lek för ögat. 28 filmberättelser av Astrid Lindgren*, Uppsala: Filmförlaget, 1987.
13. Astrid Lindgren, "Ingen rövare finns i skogen", i *Nils Karlsson-Pyssling. Sagor*, Stockholm: Rabén & Sjögren, 1949, s. 133ff.
14. *Militärisk Bilderbok för gossar*, Stockholm: P. B. Eklund, 1871 [anon]. Se även Olof Fryxell, *Snöfästningen. Berättelse för Landt-Gäfsar*, Stockholm: J. Hörberg, 1830 och *Gossen's lefnadsäldrar*, Stockholm: Bonniers, 1861 [anon].
15. Vivi Edström, "En plädering för livet, mot våld och förstening", i *Duvedrotningen. En bok till Astrid Lindgren*, Stockholm: Rabén & Sjögren, 1987, s. 35.
16. Margareta Strömstedt, "Predikanter och vildingar", *Dagens Nyheter* 1967.10.21.
17. Nat Hentoff, "Among the Wild Things", i *Only Connect. Readings on Children's Literature*, New York/Toronto: Oxford University Press, 1969, s. 341f.
18. Ulla Rhedin, *Bilderboken. På väg mot en teori*, diss. Göteborg; Stockholm: Alfabet, 1992.
19. Jane Fredlund, "Skräck och skratt i sago-landet", *Svenska Dagbladet* 1967.11.07.
20. Alice Danielson, "Är vildingarna farliga?", *Dagens Nyheter* 1967.10.21. Danielson och Strömstedt hade tidigare gemensamt engagerat

- sig i frågan om vad barn gör med sin läsning av våld och skräck. Bland annat deltog de i en måndagsdiskussion rörande detta ämne i Skytteholmssalen i Solna. "Barn tål skräck bättre än rädda föräldrar", *Dagens Nyheter* 1966.11.22 [osign.].
21. Ann Boglind & Anna Nordenstam, *Från fabler till manga. Litteraturhistoriska och didaktiska perspektiv på barn- och ungdomslitteratur*, Malmö: Gleerups, 2010, s. 132.
  22. Jfr Lundqvist 1979, s. 24f och 72.
  23. Strömstedt, "Predikanter och vildingar", 1967.
  24. Stina Hammar, *Vi Allihop*, Stockholm: Svensk läraretidnings förlag, 1965 och *Två i familjen*, Stockholm: Svensk läraretidnings förlag, 1966.
  25. Dan Andersson, *Folkbibliotek makt och disciplinering. En genealogisk studie av folkbiblioteksområdet under den organiserade moderniteten*, diss. Stockholm: Pedagogiska institutionen, Stockholms universitet, 2009, s. 96f. En liknande debatt om sambindingen och bibliotekstjänsts värdering av radikala barnböcker hade initierats av Sven Wernström i *Aftonbladet* drygt ett år tidigare. Se bland annat Sven Wernström, "Stopp för radikala", *Aftonbladet* 1966.05.11 och Björn Wilhssons replik "Ingen leker censor", *Aftonbladet* 1966.05.21.
  26. Margareta Strömstedt, "Upp med händerna!", *Dagens Nyheter* 1967.11.03.
  27. Faktaruta, *Dagens Nyheter* 1967.11.03.
  28. Jfr Andersson 2009, s. 12ff.
  29. *Ibid.*, s. 116.
  30. [sign. H-g], "Bibliotekstjänst i Lund dödförklarar barnboken 'Upp med händerna'", *Sydsvenska Dagbladet Snällposten* 1967.11.01.
  31. Hammars bok och lektörernas omdömen kan betraktas som en del i den debatt om krigslekar och krigsleksaker som fördes i tidningarna vid 1960-talets slut. Jfr till exempel Kerstin Vinterhed, "Därför leker barnen krig", *Dagens Nyheter* 1967.06.25. Bland andra Lennart Helsing och Astrid Lindgren tog del i debatten och ville aktivt stoppa försäljningen av krigsleksaker, Per Ericson, "Krigsleksakerna ska bort innan jul! Kända svenskar med på protestlista", *Aftonbladet* 1969.11.07. Se även Sven Carlson, "Strid om krigsleksakerna", *Göteborgs-Tidningen* 1969.11.16 för en sammanfattande kommentar om debatten i TV och tidningar.
  32. "Barnbok om krigslekar stoppas på biblioteken", *Dagens Nyheter* 1967.10.31 [osign.].
  33. Ingegerd Leczinsky & Anna-Lena Höglund [repliker], *Dagens Nyheter* 1967.11.03.
  34. Strömstedt, "Upp med händerna!", 1967.
  35. Margareta Rönnerberg, "Nya medier" – *men samma gamla barnkultur? Om det tredje könets lek, lärande och motstånd via TV, video och datorspel*, Uppsala: Filmförlaget, 2006, s. 333.
  36. Stina Hammar, "När barn leker krig", i *Barn i hem, skola, samhälle* 1968:6, s. 11. Hammar var inte ensam om att tillskriva krigsleken positiv potential. Under 1960-talet hade en sådan ståndpunkt energiskt hävdats av barnpsykiatern Gunnar Harding. Se t.ex. "Barnet klarar död och sorg bättre än vi. Lidande katt chockar mer än pang-pang", *Dagens Nyheter* 1967.01.11.
  37. Hammar 1968, s. 12.
  38. Se t.ex. Erik Pallin, *Pojkarna på Klasro. Sjörovarliv, båtkrig och äventyr på landstället*, Stockholm: Åhlén och Åkerlund, 1922; samt Ossian Elgström och Gunnar Örnulf, *Erövringen av staden Babylon*, Stockholm: Hökerberg, 1926.
  39. Penny Holland, *We Don't Play with Guns Here. War, Weapon and Superhero Play in the Early Years*, Buckingham: Open University Press, 2003; Anders Nelson & Krister Svensson, *Barn och leksaker i lek och lärande*, Stockholm: Liber, 2005, s. 122. När Jari Sinkkonen drygt två decennier senare lyfte fram krigslekens positiva betydelser i *Till små pojkars försvar* väckte han debatt i både Finland och Sverige. Hans bok kan emellertid ses som en del av den tyngdpunktsförskjutning som sker efter 1970- och 80-talens utpräglade rädsla för krig och våld i barnkulturen. (*Till små pojkars försvar*, övers. Martina von Essen, Stockholm: Forum, 1990.) Denna tyngdpunktsförskjutning i det nordiska debattklimatet kan till någon del förklaras av att hotet om verkligt krig klingade av i och med murens fall och det kalla krigets slut. När terrorbalansen mellan öst och väst eroderade upplevdes antagligen inte heller barnens

- krigslekar som lika farliga. För exempel på nya attityder, se exempelvis *Abrakadabra* 1996:2 och temanumret "Våldet i barnkulturen", *Opsis kalopsis* 2002:4.
40. Hammar 1967, s. 10.
  41. Lena Kjersén Edman, *Fotboll och frihet. Studier i Max Lundgrens författarskap*, Stockholm: Bonniers juniorförlag, 1987, s. 68.
  42. Gunilla Adin, "Hat är meningslöst", *Sydsvenska Dagbladet Snällposten* 1968.12.07; Lars-Olof Franzén, "Varför är det så ont om Alfredson?", *Dagens Nyheter* 1968.11.23.
  43. Elisabeth Genell Storm, "Problembarn, – och problem för barn?", *Göteborgs Handels- och Sjöfartstidning* 1968.12.14.
  44. Lorentz Larsson, "Lundgren, Max, Regnbågs-kriget", i *Skolbiblioteket* 1969:1, s. 28.
  45. Kjersén Edman 1987, s. 37.
  46. Max Lundgren, "Barnbokens stora problem", i *Skolbiblioteket* 1968:5, s. 187, kursiv i orig.
  47. Ibid.
  48. Gunilla Ambjörnsson ifrågasatte *Regnbågskriget* som engagerad handling och menade att den inte förmådde förklara varför det blir krig och vem som tjänar på det. "Nej, världen blir inte bra bara för att man har barnasinnat kvar", *Dagens Nyheter* 1969.10.31.
  49. Ibid. s. 185.
  50. Kjersén Edman 1987, s. 26f.
  51. Werner Aspenström, "Zebran och den amoraliska människan", i *40-tal* 1946:2. Återfinns även i förf:s *Vissa sidor och ovissa. Artiklar och essäer*, Stockholm: Bonniers, 1979, s. 163–172.
  52. Lundgren, *Regnbågskriget*, 1968, s. 44f.
  53. Lundqvist 1979, s. 50f.
  54. Se även Greta Bolin, "Barn i krig och fred", *Svenska Dagbladet* 1941.12.05
  55. Daniel C. Hallin, *The "Uncensored War". The Media and Vietnam*, New York: Oxford University Press, 1986, s. 105f.
  56. Lundgren, "Barnbokens stora problem", 1968, s. 186f.

SUMMARY

The Pedagogy of Violence. Children's Literature in Sweden at the End of the 1960's

This article argues that the Vietnam War had a massive impact on children's literature published in Sweden at the end of the 1960's. Numerous children's books portrayed the child as confronting the horrifying scenes from the Vietnam War through television news reports. These books indicate the need for a literature that in some way could explain the violence taking place in the surrounding world to small children. The examples provided in this article illustrate the scale of this impact but also the different ways in which authors dealt with the situation. The author's choice of aesthetic form and genre was deeply influenced by political as well as pedagogical concerns following new conceptions of child care and child development. The understanding of the connection between, on the one hand, violence and aggression and, on the other, children and play was inspired by psychodynamic theories that offered new impulses to the discussion about the function of children's literature. However, these conceptions of childhood, play and fantasy were to a considerable extent in conflict with not only the demand for a politically engaged and profoundly realistic literature but also the question of how much violence and darkness the young child could take in and deal with.

Keywords: children's literature, violence, play, pedagogy, Vietnam War, media, history of childhood

